

JÓZSA MÁRTA

Továbbírt napló

KIBÉDI VARGA ÁRON: SZÉP NAPOK

Kortárs Könyvkiadó
Budapest, 2011
491 oldal, 3000 Ft

1999. október 3.

„Mi a multikulturalizmus? Lehet-e egyszerre több kultúrában élni, az az pontosan mi az, hogy „egyszerre”? Még sohasem gondoltam rá, de az az érzésem, hogy én mindig csak egy kultúrában élek, egyszerre kettőben vagy háromban nem tudnék. Fordítani nem tudok se szóban, se írásban: vagy magyarul, vagy franciául, vagy hollandul gondolkodom. A két közismert kivétellel: imádkozás és számolás.”

A kivételek persze mindig anyanyelven, esetünkben magyarul történnek. Protestáns hagyományokhoz jelentősen kötődő szerzőről beszélünk, egy kálvinista számára nyilvánvalóan az anyanyelven való imádkozás a legalapvetőbb, a hitük miatt üldözött ősök által súlyos áldozatok árán megszerzett jog, szinte az anyanyelv analógiája. Másutt többször megjegyezték, ön-idézetként is e mondat „Az ima legnehezebb műfaj”. „Amikor imádkozunk, Istent tegezzük. A tegezés a közelséget jelzi és a szeretetet.” Ez már másra vonatkozik: egyebek mellett arra az érzelmi visszafogottságra, ami miatt súlyos erőfeszítéseket igényel bármely személyes konfesszió (mely tehát nem szerző és olvasó, inkább ember és isten párbeszéde). Nincs is sok vallomás a naplóban, s ahol mégis van, csak jelzés, melyet puritán tárgyilagossága teszi mellbevágóvá.

Kibédi Varga Áron első naplókötete, az Amsterdami krónika 2000-ben jelent meg a Kalligramnál. Az akkor teljesített lecke, vagy inkább unszolás, amelyet breton felesége, Sophie adott fel 1998 karácsonyán, nagyjából éppen a fentiek tisztázása volt. Így hangzott: „Amszterdamból nézed a francia és a magyar világot, de azért nem úgy, mint egy holland tenné. Nem is sejtöd, milyen különös ez a nézőpont. Érdekelni fogja a magyar olvasót. Írj naplót. Jegyezz fel mindent, amit látsz, ami eszedbe jut.”

Nos, úgy tűnik, a naplóírás írói ópiummá tud válni, s nem volna semmi csodálkozni valónk azon sem, ha ebben a pillanatban is íródna egy újabb Kibédi Varga-napló. A *Szép napok* a már közzé tett 1999-es év krónikájából kiindulva vezet el 2010-ig. A XXI. század majdnem teljes első évtizedének le-

nyomata olvasható itt egy többnyelvű tudós-költő szemszögéből, az első naplóban visszavisszatérő kérdések továbbgondolásával. Két hiátus is van a naplóban, a 2000 és a 2002 hiányzik. Nem tudni, miért, a szöveg nem utal rá, ahogy magára a naplóírásra sincs önreflexív utalás, arra sem, hogy miért folytatta az eredetileg egy évesre tervezett kalandot. E megválaszolatlan kérdés ellenére a könyvet olvasva nyilvánvaló: nem volt ez unalmas évtized sem a naplóíró személyes élete, sem a világ történelme szempontjából. A szöveg két szélső viszonyítási pontjáról beszélünk: mondjuk az álmokról, fájdalmakról, örömekről a legszűkebb metszetben, miközben a teljes halmaz maga a glóbusz, amelyen élünk, és ahol mindenki és minden érdekes lehet. És ahol a költő, tanult s gyakorolt szakmája szerint francia barokkal, klasszicizmussal és kortárs irodalommal foglalkozó irodalomtörténész, esztéta visszatérő rendszerességgel felteszi magának azokat a kérdéseket, amelyeket körülbelül így sűrítünk: ki vagyok én, hol vagyok én, és miről álmodom, mi van velem. Haladjunk sorban.

Kibédi Varga nem tartozik azok közé az emigráns írók közé, akik folyamatosan bizonygatni akarják, hogy márpedig ők magyarok maradtak, nem szakadtak el a magyar valóságtól, nem romlik a nyelvük (vagy éppen romlik, ahogy a Kibédi Varga által nem túlságosan respektált, mert anakronisztikusnak tartott Márai panaszoja). Jelenléte a magyar kultúrában természetes, kapcsolatrendszerénél csak a tájékozottsága az imponálóbb. Semmi rendkívülit nem lát abban, hogy miközben kamaszkora óta Németországban, majd Hollandiában s most újra Németországban él, tudományos életművének jó részét franciául írta, anyanyelvéhez való viszonya zavartalan maradt. A nyelv-kérdés számára nem hierarchikus, a használt nyelvek párhuzamosan működnek, s mindegyiket arra használja, amire számára az éppen való. A teória (többnyire) francia, a poézis kizárólag magyar. Ez nem kompromisszum, inkább pragmatizmus. A nyelvet váltó szerzőkön pedig egyszerűen csodálkozik, teljesítményüket nem értékeli különösebben, számára evidencia, hogy az irodalom közege per definitionem az anyanyelv, és punctum. Mint az imádkozásé.

Kompromisszum, ha van, inkább ott mutatható ki, ahol valami nem gazdagodással jár, mint a több kultúrában való otthonlét, hanem lemondással. Például kénytelen volt lemondani arról a vágyáról, hogy megtanulja valamennyi fontos kultúrnyelvet, az európaiakon kívül például az arabot (bár járt arab szakra is), a perzsát, kínait, mert belátta, hogy akkor semmi másra nem jutna ideje, mint a nyelvi kompetenciák szinten tartására. Anyanyelvi kompetenciája oly magától értődő, hogy nem találni nyomát bármiféle erőfeszítésnek. Azért a kortárs, nemegyszer tükörfordításra visszavezethető új fogalmakon elcsodálkozik, ironikus hangon próbálgatja az olyan szavakat, amelyeket nyelvérzéke kidob, vagy legalábbis nehezen fogad be. Mondjuk, mint a műkörömépítés vagy a hanghordozó piac, de nem purista vehemenciával, inkább azzal az attitűddel, amellyel például egy gyerek szedi elemeire az újdonságokat. Vagy a régiségeket, hiszen azon is el tud tűnődni, hogy vajon Sándor, József és Benedek miért éppen zsákban hozzák a meleget. A nyelv tehát a maga képességében érdeklí az amúgy jellemzően nem játékos elméjű szerzőt: humora (és nem melleleg költészete is) inkább nevezhető intellektuálisnak és filozofikusnak, mint játékosnak. És elemző stilisztikainak: Hollandiából is van füle meghallani (és megvetni) azokat a magyarországi eufemizmusokat, amelyeket a közbeszéd egyre ellenségesebb hangneme hívott elő, a közszereplők szövegeinek árulkodó és képmutató semmitmondásától a leplezett cigányellenességig, nyelvi rasszizmusig.

A Hollandiában szocializálódott és több kultúrájú Kibédi Varga érezhetően érzékeny a sértő, a kulturális különbségeket elutasító vagy megvető megnyilvánulásokra. Ahogy telik a

napló ideje – és ahogy durvulnak a magyarországi (és erdélyi közállapotok), egyre gyakrabban tesz erre vonatkozó apró, moralizálás nélküli, ténymegállapító jelzéseket a szövegben. Persze nem csak a magyar vonatkozású morális defektusokat veszi észre: élénk figyelemmel követi és jegyzi le a 2001. szeptember 11-e utáni eseményeket, a délszláv háborúk fejleményeit, Funar volt kolozsvári polgármester bizarr regnálását. Bevallja, hogy a sajtó iránti egyre intenzívebb érdeklődését feleségének köszönheti, akitől megtanulta, hogy azt is érdemes tudni, amiről csak két napig beszélnek. A napló e vonatkozású bejegyzései olykor egy-egy mondatosak és kommentár nélküliek, másszor hosszabb-rövidebb megjegyzések, vagy asszociációk társulnak hozzá. A II. János Pál romániai látogatásáról szóló hír után például megjegyzi, hogy miután a romániai katolikusok csaknem kivétel nélkül erdélyi magyarok, milyen rosszul esett a híveknek, hogy a pápa nem látogatott el Erdélybe. Funar kapcsán pedig feljegyez egy személyes élményt: egyszer Kolozsvárott tanúja volt annak, amint egy gőgös magyar elkergetett egy román kisgyereket – lehet – kérdi –, hogy ő volt Funar?!? Hasonlóan próbálja árnyalni, tompítani a nyugati világ szeptember 11-e után kialakított dühödt öngazolását: „Bin Ladin, mondja Sophie, talán olvasta Brett Easton Ellis hírhedt regényeit New Yorkról.” Ide kívánczik egy egyetlen mondatnyi napló-nap: „Március 20. USA-Irak: A világ legújabb országa ma indít hadat a világ legrégebbi országa ellen.” És egy másik, ugyanarról: „Felakasztották Szaddam Huszeint. James Bond filmekbe való figura volt.”

Ilyen tehát a világ, amelyben Kibédi Varga halkán pozicionálja magát, azaz nem egyszerűen ennyi. Kennedy fiának repülőbalesete éppúgy része ennek az intellektuális szemlélődésbe módjával beengedett külvilágnak, mint az olyanszerű bulvárhírek, hogy „eladta a férjét egy vietnami asszony”; továbbá nem maradnak megemlékítetlenül a kultúra sokszínűségét árnyaló foci események és például a tömegeket lázban tartó Tour de France sem.

„Az előtte való években állandóan félttem, ha levél vagy telefon jött Münchenből: hátha ez az utolsó. Mióta meghalt, megnyugodtam. Közelebb van hozzám.” – írja apja haláláról. A napló szövegének harmadik nagy tartománya az élet-halál kérdésekkel, az idővel való szembenézés és az érzelmek legalább jelzés szintjén való említésének nem szívesen vállalt kényszere. „Celan-est, ide elmegyek, már csak azért is, hogy ne kelljen állandóan az öcsémre gondolni.” – írja Brüsszelben élő fivére kapcsán, akiről tömön mondatos bejegyzések jelzik, hogy beteg lett, hogy meglátogatta betegágyánál, majd nemsokára meghalt. Puritán félelem az érzelgősségtől, költői rövidséggel. Vallomás arról, hogy önmagán nem, de barátai halálán érzi a múlt időt. Érzelmileg talán anyósa, Yvette Bertho betegségének és halálának leírása a legárnyaltabb – nyilván itt megvolt az érzelem vállalásához szükséges distancia. A fegyelmezett hártás az álmok leírásán is átüt: „Hosszú és bonyolult bolgárokat vett ki a zsebéből.” Lejegyzi, mint a tudatalattitól ajándékba kapott szabadverset, de nem tartja tisztének elemezni. Ahogy azon a jellemzően sem időz el, amelyet egy barátja adott róla: hogy ő volna az egyetlen református, aki nem érez folyton bűntudatot. Jelentős és jelentéktelen események, személyes történetek, megfigyelések (ez utóbbiak sűrűsödnek akkor, amikor feleségével úgy döntenek: Dél-Németországba költöznek; az újabb kultúraváltás tényét kezdetben mintegy mellesleg említi meg, a napló ezt követő részében azonban gyakoribbá válnak a szemlélődő, kíváncsi megfigyelő attitűdjével történi leírások) és globális események leírásából álló, tömör, ellenpontosan szerkesztett szövegről van szó. Az idő gyorsan telik benne, a holnap sohasem a tegnap folytatása. 2004. október 29-én például arról ír viszonylag részletesen, hogy műfordításról érkezett Pozsonyban, a Magyar Évad egy rendezvényén. Másnap bejegyzése rövid, és a po-

zsonyi madárpiacról szól, két nappal későbbi pedig az algériai függetlenségi háború kitörésének 60. évfordulójáról. Az ezt követő napon, november másodikán már újra Hollandiában ír, egy akadémiai ülés kapcsán a művészet és tudomány kapcsolatáról.

Kibédi Varga egy helyen megvallja a naplóban: nem szereti azokat a szerzőket, akik árulkodóan beleszövik a saját élettörténetüket a műveikbe, mert idegesíti, ha nem tudja leválasztani a szerző személyét a műről. Ennek megfelelően ő maga nagyon vigyáz arra, hogy az olvasót ne engedje magához túlságosan közel: mégis, ha tetszik neki, ha nem, ha rejtőzködik, ha nem, már az ebbéli erőfeszítés is kirajzolja egy nagy formátumú európai entellektüel karakterének kontúrjait. És ez így is van jól. Nem jósolható meg, hogy kultúrtörténeti érdeklődésű ínyencek, adatvadász filológusok vagy a jól értesültségre vágyó művelt nagyközönség olvasmányául szolgál-e majd inkább a *Szép napok*. Hűvössége, visszafogottsága miatt nem sorolhatjuk a konfessziós naplók közé, és nem válik esszéisztikussá, elemzővé vagy akár hitvallóvá sem. Maradjunk annyiban: egy művelt emberfő igényes feljegyzéseit tartjuk a kezünkben.